

BUXORO VILOYATI
HOKIMLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O'RTA MAXSUS
TALIM VAZIRLIGI

BUXORO
DAVLAT
UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH
DEPARTAMENTI

DAVLAT TILI - TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY ANJUMANI

21-Oktabr

O'zbek tiliga davlat tili
maqomi berilgan kun
muborak bo'lsin!

BUXORO-2020

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI**

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI

BUXORO VILOYAT HOKIMLIGI

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

BUXORO, 2020-yil, 16-oktabr

DAVLAT TILI – IJTIMOYIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

“Davlat tili - ijtimoiy taraqqiyot va milliy yuksalish mezoni” mavzusida Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumani ilmiy maqola va tezislari to'plami. (2020-yil,16-oktabr). Buxoro: 2020-y. 706 bet.

MAS'UL MUHARRIR:

Ahmedov A.R. – f.f.n., dotsent

TAQRIZCHILAR:

Abuzalova M.Q. – f.f.d., prof. Nazarova S.A. – f.f.n., dots.
Eshonqulov H.P. – f.f.n., dots. Yo'ldosheva D.N. – p.f.n. dots.

TO'PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHI:

G'aybullayeva N.I. – f.f.f.d (PhD)

Tosheva D.A. – f.f.f.d (PhD)

G'ulomova Sh.Q. – f.f.f.d (PhD)

Ushbu Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislari to'plamida O'zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni qabul qilinganining 31 yilligi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5850-son Farmonida ko'zda tutilgan “O'zbek tili bayrami kuni”ni keng nishonlash, jumladan: o'zbek tilining davlat tili sifatida nufuzini oshirish va qo'llanish ko'lamini yanada kengaytirish shuningdek o'zbek tilining davlat va jamiyat hayotidagi mavqeyini yanada yuksaltirish, davlat tilining rivojlanishi, tarixiy taraqqiyoti, istiqboli bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar samarasini oshirish, o'zbek nazariy tilshunosligi, leksikologiya hamda leksikografiyasi, til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar va amaliy filologiyani rivojlantirish, o'zbek tili ta'limi muammolari, davlat tilida ish yuritish va nutq madaniyati masalalari borasida fikr va tajriba almashish, sohada amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo'yicha ilmiy, amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma'lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

Asadova M.F.	Zamonaviy tilshunoslikning milliy yuksalish va ilmiy tafakkur taraqqiyotidagi o'рни	431
Berdiyeva D.T. Alloqov F.B. Yaxshiqulova M.T.	Ayrim Qorako'l shevalarining le' semantik xususiyatlari	438
Boltayeva N.O'.	Publitsistik matnlarda sarlavhaning in usullari	441
Bozorova G.Z.	O'zbek tilidagi pleonastik birliklar tasnifi	445
Halimov E.	Ona tili - millat g'ururi	458
Hamroyeva N.N.	Itifot shaxslararo og'zaki muloqotning muhim tarkibiy qismi sifatida	454
Hamroyeva Sh. Gulyamova Sh.	Elektron lug'atlar kompyuter leksikografiyasi mahsuli	459
Haydarov A.	Ingliz va o'zbek tillarida onomatopeyalarning uslubiy xususiyatlari	465
Haydarova N.	O'zbek tili frazeologizmlarida milliy xususiyatlarning aks etishi	472
Islamov O'.	Til madaniyatining taraqqiyoti xususida	475
Karimov S. Rashidova U.	O'zbek tilida uslublararo frazema qo'llashda xilma-xillik	479
Mo'minov Sh. Madaminova S.	Rahbar nutqida hozirjavoblik	483
Nazarova S. Xojiyeva M.	So'z birikmalarida sintaktik va nominativ xususiyatlar uyg'unlashuvi	486
Qobilova A.	Perifrastik nominatsiyaning xususiyatlari.	490
Raximova R.	O'zbek tili tarixiga bir nazar	493
Salixova N.	O'zbek tilida undov so'zlarning o'рни	498
Qodirova Z.	Qisqa matnlarning lingvistik xususiyatlari	501
Sobirova D. Ziyoyeva M.	O'zbek muloqotida pleonazm	504
Sobirova D.	Publitsistik matnlarda so'z birikmasi-sarlavhalar	506
Toirova G.	Milliy korpus fragmenti interfevsini	509

12/700

**DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIIYOT VA
MILLIIY YUKSALISH MEZONI
O`ZBEK MULOQOTIDA PLEONAZM**

Sobirova Dilnoza Rasulovna
BuxDU o`qituvchisi
Ziyoyeva Marjona Anvar qizi
BuxDU talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada pleonazm hodisasi, uning o`zbek muloqotida qo`llanishi badiiy asarlar misolida tahlilga tortilgan. Bunda asosiy e`tibor leksik, affiksial va leksik-affiksial pleonazm ko`rinishlariga qaratilgan.

KIRISH. Ma`lumki, tildagi pleonazm qonuniy va tabiiy hodisa hisoblanadi. Pleonazm til tejamiga zid bo`lgan hodisa bo`lsa-da, ayni paytda dialektik o`zaro bog`liqdir. "O`zbek tilining izohli lug`ati"da [3,278] pleonazmga shunday ta`rif beriladi: "Pleonazm [yun. pleonasmos – ortiqchalik] tish. Bir xil yoki sinonimik til birliklarining semantik jihatdan takror holda qo`llanishi (mas., *bosh-oyoq sarpo* birikmasidagi forscha *sarpo* so`zi ham "bosh-oyoq" ma`nosini ifodalaydi).

ASOSIIY QISM. Jahon tilshunosligida pleonazm hodisasini faqat so`zlar doirasidagina emas, balki boshqa til birliklari, masalan, affiksial, so`z birikmalari doirasida ham kuzatish mumkin. Shu sababli ham yuqoridagi ta`riflarni pleonazmning boshqa turlariga, masalan, affiksial pleonazmga tatbiq etib bo`lmaydi. O.S.Axmanova ana shularni hisobga olib: "... pleonazm nutqiy figura bo`lib, sinonimik ifodalarning bir joyda yig`ilib qolishidir" [1, 39], – deydi.

Takrorlanayotgan elementlarning turiga qarab pleonazmni quyidagi guruhlariga:

1. Leksik pleonazmlar; 2. Semantik pleonazmlar; 3. Affiksial pleonazmlar;

4. Leksik-affiksial pleonazmlar; 5. Sintaktik pleonazmlarga ajratish mumkin[2,8].

Biz ushbu kichik tadqiqotimizda leksik, affiksial va leksik-affiksial pleonazm ko`rinishlarini aniqlab tahlilga tortdik. Pleonazmning o`zbek tilida keng tarqalgan turlaridan biri leksik pleonazmdir. Pleonazmning bu turi sinonim yoki semantik jihatdan yaqin bo`lgan so`zlarning leksik birlik sifatida birikib kelishi natijasida yuzaga keladi.

Kuzatamiz: *Bu mollarni yeyib o'tirgan chayqovchilarning afti, basharasini aytmaysizmi?* (G'.G'ulom "Shum bola", 18-bet)

Ichida odam bormi desa kichkinagina quticha, shayton desa xudollohning Muhammadning otini aytib turadi (G'.G'ulom "Shum bola", 140-bet)

Xo'jayinim qo'li ochiq, saxiy odam ko'rinadi. (G'.G'ulom "Shum bola", 116-bet)

Iblisning g'arazi bo'lgan bu urush

Albatta yrtadi o'zin boshiga

O'g'lim omon kelar, g'olib, muzaffar,

Gard ham qo'ndirmasdan qora qoshiga (G'.G'ulom "Sog'inish" she'ridan)

Tiriklik ko'rkidir mehnat muhabbat,

Fursatdir qilguvchi aziz, mukarram. (G'.G'ulom "Vaqt" she'ridan)

Affiksial pleonazm bir xil leksik yoki grammatik ma'noni bildiruvchi affikslarning takror qo'llanishi natijasida yuzaga keladi.

Og'zim, jag'im, tishim jodidek istagan xashakni qirqib tashlashga yaraydi. (G'.G'ulom "Shum bola").

O'sha paytlarda Toshkentda kalishlarning, kovushlarning narxi oshib ketgan edi. (G'.G'ulom)

Darrov shamni, holtvani, nostoyini, anorni bir chekkaga qo'yib, chilimning sutini yangilab, sarxonasini tozaladim (G'.G'ulom "Shum bola")

Muallimlardan, murabbiylardan hech qaysisi bolalarga bunday ta'lim bermagan. (G'.G'ulom "Shum bola")

Suttimi, baliqchimi, chittakmi, qumrimi, itolg'imi, qirg'iymi, miqqiymi – biror qushning nomini yashirishadi. (G'.G'ulom "Shum bola")

Muloqotda affiks va sozlarning pleonastik qo'llanishi ham mavjud. Ma'lumki, *-zor* affiksi asosga qo'shilganda birdaniga jamlik, o'rin ma'nolarini anglatadi. Lekin o'zbek tilida shunday so'zlar borki, ular o'rin ma'nosini anglatuvchi so'z sifatida ishlatilsa-da, uning semantikasida o'sha predmetning jamligi, ko'pligi ham anglashiladi. Shu sababli, ularga takror holatda o'rin va jamlik ma'nosini yasovchi morfemaning qo'shilishiga hech qanday ehtiyoj yo'q. Masalan:

U to'qayzorda sassiq alaflarning, qamishlarning, gulni payhon qiluvchi to'ng'izlarning borligidan ajablanmadi. (X.Sultonov)

- Sening sayyorangda, - dedi Kichkina Shahzoda, - odamlar bir chamanzorda besh mingta gul o'stirar ekan-u, izlaganini topolmas ekan. (A.Ekzyuperi "Kichkina shahzoda")

DAVLAT TILI - IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

Bu misollardagi *to'qayzor*, *chamanzor* so'zlaridagi *-zor* affiksi pleonastik qo'llangan. Qiyoslaymiz: *daraxtzor*, *olmazor*, *lolazor* kabi so'zlar asosida o'rin ma'nosi ham, jamlik ma'nosi ham yo'q, *-zor* affiksi qo'shilib shu ma'nolar yuzaga kelgan. Lekin *to'qayzor*, *chamanzor* so'zlarining o'zagida (*to'qay*, *chaman*) ham o'rin, ham jamlik ma'nosi anglashiladi.

XULOSA. O'zbek tilida, ayniqsa, so'zlashuv uslubida pleonazm hodisasi ko'plab uchraydi. Tabiiyki, pleonazm nutqning ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmanova O.S. Словарь лингвистических терминов. –Москва: Наука», 1969. стр. 422.
2. Махкамов Н. Адабий норма ва плеоназм. – Тошкент. Фан, 1988, 96 б.
3. Ўзбек тилининг изоҳли лугати. 5 томли. 3 том. Тошкент: Ўзб. Мил. Энцикл., 2006–2008.
4. www.ziyoue.com

PUBLITSISTIK MATNLARDA SO'Z BIRIKMASI- SARLAVHALAR

Sobirova Dilnoza Rasulovna
BuxDU o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada so'z birikmasi bilan ifodalangan publitsistik matn sarlavhalari substansial tilshunoslik yutuqlari asosida tahlilga tortiladi.

KIRISH. Matnda ifodalangan mazmuni kishiga dastlabki axborot tarzida yetkazuvchi, ta'sir qiluvchi va o'z navbatida kishi diqqatini o'ziga jalb qiluvchi vosita sarlavha hisoblanadi. "Sarlavha - maqola va materialning ichki mazmunidan kelib chiqib, unga qo'yiladigan nom" [1,30].

ASOSIY QISM. Publitsistik matn sarlavhalari orasida so'z birikmasi ko'rinishidagi sarlavhalar ham uchraydi. Bunday sarlavhalar matn mazmunini aniqlashtirish, gazetxon(tomoshabin, tinglovchi)ga mavjud material mazmuni bilan yaqindan tanishish imkonini beradi. Publitsistik matnlarda qo'llanilgan so'z birikmasi so'z bilan chambarchas bog'liq

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

«Sharq – Buxoro» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar Mustaqillik ko'chasi 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

